

СИСТЕМА ВНУТРІШНЬОГО КОНТРОЛЮ ОПЕРАЦІЙ З ГРОШОВИМИ КОШТАМИ

Досліджено основні проблеми здійснення внутрішнього контролю грошових коштів та удосконалено порядок організації такого процесу

Ключові слова: операції з грошовими коштами, система внутрішнього контролю, привласнення коштів

Постановка проблеми. В сучасних умовах господарювання більшість підприємств відчувають нестачу фінансових ресурсів. Актуальним є питання самофінансування. Грошові кошти, їхній склад, характер руху і ефективність використання створюють основу платоспроможності підприємства, відображають здатність виконувати свої зобов'язання, впливають на кінцеві результати діяльності прибуток і рентабельність.

В Україні, в умовах нестабільної політичної ситуації, постійних змін в законодавстві і кризи неплатежів особливого значення набуває удосконалення методики внутрішнього контролю операцій з грошовими коштами як інструменту управління фінансами підприємства. Підвищення ефективності внутрішнього контролю операцій з грошовими коштами є основним фактором добробуту компанії.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Належну увагу у своїх наукових працях з питань організації і методики контролю операцій з грошовими коштами приділили такі вчені та науковці як: Ф.Ф. Бутинець, В.Бочаров, І.Бланк, В.В. Ковальов, М.В. Корягін, Н.М. Малюга, Н.І. Петренко. Така тенденція, на нашу думку, пов'язана з тим, що у власників виникла потреба в організації чіткого контролю за грошовими коштами з метою уникнення їх розкрадання. Саме тому дана тематика стала досить актуальною серед вчених. Незважаючи на значні розробки науковців і дослідників в цій сфері, нині існує необхідність визначення основних проблем розвитку внутрішнього контролю та надання пропозицій щодо підвищення його ефективності та вирішення існуючих проблем.

Метою дослідження є визначення основних проблем розвитку внутрішнього контролю та надання пропозицій щодо підвищення його ефективності.

Викладення основного матеріалу. Механізм внутрішнього контролю мінімізує ризик шахрайства і крадіжок. Крім того, ці механізми підвищують надійність і точність бухгалтерського обліку. [5, с.351]

Для розуміння сутності контрольних процедур за операціями з грошовими коштами, в першу чергу потрібно розглянути систему контролю, яким чином вона функціонує.

Система внутрішнього контролю – це політика і процедури внутрішнього контролю, прийняті управлінським персоналом суб'єкта господарювання з метою забезпечення правильного та ефективного ведення господарської діяльності, збереження активів, запобігання шахрайству та помилкам, а також виявлення їх, забезпечення точності і повноти облікових записів, своєчасної підготовки достовірної фінансової інформації.

Варто відмітити, що ступінь складності щодо організації внутрішнього контролю відповідає організаційній структурі підприємства, чисельності управлінського персоналу та іншого персоналу, розгалуженості мережі відокремлених підрозділів, ступеню централізації бухгалтерського обліку та інших характеристик підприємства.

Об'єктами внутрішнього контролю є операції з грошовими коштами.

Суб'єктами внутрішнього контролю є окремі посадові особи і працівники структурних та функціональних підрозділів підприємства.

Окремі контрольні заходи проводяться в залежності від виникнення такої необхідності. Керівництво підприємства самостійно встановлює склад, терміни і періодичність процедур щодо контролю.

Головний принцип організації внутрішнього контролю – доцільність та економічність. Усі документи внутрішнього контролю мають абсолютно конфіденційний характер. [8]

Внутрішній контроль визначає закономірність операцій з грошовими коштами і їх економічну доцільність для даного підприємства. В сучасних умовах внутрішній контроль набуває дедалі більшого значення. І питання це не лише теоретичне, оскільки за ним стоїть практична діяльність із розробки законодавства у сфері контролю. Внутрішній контроль фіксує та відслідковує дотримання суб'єктами контролю вимог чинних законодавчих та нормативних актів щодо ефективності та цільового використання власних коштів, збереження майна; правомірність та ефективність використання фінансових, матеріальних і трудових ресурсів, достовірність бухгалтерського обліку і звітності; виявляє факти розкрадання активів господарюючого суб'єкта.

Інший його аспект – це забезпечення зворотного зв'язку між суб'єктом та об'єктом управління щодо оцінки ефективності прийнятих управлінських рішень. Найвагомим результатом зворотного зв'язку є надання суб'єкту управління об'єктивної, неупередженої, логічно виваженої інформації щодо реалізації прийнятих управлінських рішень та їх ефективності на рівні окремих структурних підрозділів системи.

Зворотний зв'язок завдяки функціонуванню підрозділів внутрішнього контролю дає змогу уявити стан усієї системи в цілому, а не окремих її елементів, оскільки функціонально внутрішній контроль одночасно відслідковує елементи системи з різних кутів зору і розглядає кожен елемент не як відокремлену, а як частину цілого. А це вже зовсім інший якісний рівень оцінки роботи системи.

Забезпечення і постійне поліпшення якості внутрішнього контролю за умови щорічного нарощення інформаційної маси неможливе без постановки конкретних завдань внутрішнього контролю відповідно до умов діяльності підприємства.

З метою перевірки захисту та збереженості грошових коштів підприємства розглянемо основні завдання, які слід поставити перед перевіряючим. Пропонуємо доповнений та згрупований перелік завдань перевірки захисту та збереженості грошових коштів, направлених на поглиблення та удосконалення цієї перевірки (табл. 1).

Така систематизація завдань дає змогу ефективно застосовувати контрольні заходи в доцільних напрямках з метою забезпечення збереження і раціонального використання грошових коштів підприємства.

Розуміння засобів і механізмів контролю дає нам більше безпеки при веденні ділових операцій і оцінки діяльності інших компаній. [5, с.350]

Прийоми і способи внутрішнього контролю в компаніях різні і залежать від таких факторів, як тип і розмір підприємства. Деякі основоположні принципи внутрішнього контролю застосовуються до всіх компаній. Принципи внутрішнього контролю потрібні для того, щоб:

- розподілити обов'язки;
- вести відповідно документацію;
- застрахувати активи і зв'язати борговими зобов'язаннями ключових службовців;
- відділити облік і контроль над активами;
- розподілити відповідальність за операції, пов'язані між собою;
- використовувати засоби технологічного контролю;
- здійснювати регулярні незалежні перевірки.

Таблиця 1. Завдання внутрішнього контролю грошових коштів

№ з/п	Вид перевірки	Завдання контролю	Питання, які слід перевірити
1	перевірка забезпеченості захисту та збереженості грошових коштів	– перевірка забезпеченості умов для захисту та збереженості грошових коштів; – перевірка забезпеченості контролю за збереженістю та наявністю грошових коштів	– чи прийняті заходи по забезпеченню збереження грошових коштів (для цього необхідно встановити, чи призначені наказом керівника підприємства матеріально відповідальні особи, що відповідають за збереження грошових коштів і чи є письмові договори про повну індивідуальну матеріальну відповідальність); – чи відповідають посади матеріально відповідальних осіб переліку посад і робіт підприємства; – чи створені матеріально відповідальним особам умови для забезпечення збереження грошових коштів (чи є приміщення, що закриваються і охороняються, для зберігання, шафи, сейфи і т.п.); – чи обладнані приміщення пожежно-охоронною сигналізацією; – чи оформлений документально порядок транспортування грошових коштів (чи передбачені запобіжні заходи); – чи організований порядок оформлення документів у разі вибуття грошових коштів
2	Перевірка здійснення захисту та збереженості грошових коштів	– перевірка збереженості грошових коштів; – перевірка правильності документального оформлення і своєчасності відображення в обліку операцій з грошовими коштами з їх надходження, внутрішнього переміщення (руху) і вибуття; – підтвердження законності і достовірності відображення на рахунках бухгалтерського обліку операцій з грошовими коштами	– чи правильно оформлені і відображені в обліку операції надходження і вибуття грошових коштів; – чи правильно і доцільно використовуються грошові кошти
3	Відображення результатів контролю (перевірка своєчасності, достовірності)	– перевірка своєчасності і правильності проведення інвентаризації і відображення результатів на рахунках бухгалтерського обліку	– чи проводилися інвентаризації в термін і на протязі часу, який зазначений в обліковій політиці підприємства

Ефективна система внутрішнього контролю захищає грошові кошти в результаті дотримання трьох основних принципів:

- операції з грошовими коштами відділені від обліку грошових коштів;
- при надходженні грошові кошти мають одразу перераховуватись до банку;
- виплати грошових коштів здійснюються за допомогою виписки чеків.

Перший принцип стосується розподілу обов'язків з метою мінімізації помилок і випадків шахрайства. Якщо обов'язки розподілені між двома і більше службовцями, щоб викрасти грошові кошти і приховати сліди злочину в облікових записях, потрібно вступити в змову.

Другий принцип говорить про те, що негайне перерахування в банк всіх грошових надходжень забезпечує незалежний від часу облік грошових коштів. Це знижує ризик того, що працівник особисто використовує грошові кошти перед тим як перерахувати їх до банку.

Відповідно до третього принципу виплати здійснюються за допомогою виписки чеків. В цьому випадку банк веде незалежний облік виплат грошових коштів [5, с. 355]

Окрім дотримання даних принципів, керівництво компанії повинне виділити основні етапи внутрішнього контролю операцій з грошовими коштами. (Приклад наведено в табл. 2).

Таблиця 2. Основні етапи внутрішнього контролю грошових коштів

Підготовчо-Організаційний етап	
Перевіряючий з'ясовує склад грошових коштів, їх види, рівень забезпеченості підприємства грошовими коштами. Важливою проблемою є оцінка надійності внутрішнього контролю грошових коштів і системи організації бухгалтерського на підприємстві	
<i>Система збереженості та захисту ГК</i>	– забезпечення належних умов зберігання і грошових коштів на підприємстві; – забезпечення порядку збереження чекових книжок, контроль за випискою чеків та отримання за ними грошей; – наявність договорів про повну матеріальну відповідальність з касиром; – право підпису на видачу грошових коштів на сторону, наявність та склад комісії: постійно діючої по обліку грошових коштів; – наявність необхідних дозволів керівництва на здійснення операцій з грошовими коштами; – застосування на підприємстві РРО та внутрішній контроль за їх використанням; – забезпеченість обліку касових операцій електронно-обчислювальною технікою
<i>Система організації бухгалтерського обліку</i>	– облікова політика: оцінка наказу про облікову політику, графік документообігу, субрахунки та аналітичні рахунки в робочому плані рахунків; графік інвентаризацій; форми регістрів податкового обліку; – забезпечення організації бухгалтерського обліку у відповідності з діючими вимогами; – забезпечення розподілу функціональних обов'язків посадових осіб, які відповідають за стан і рух грошових коштів; – забезпечення періодичним проведенням інвентаризації грошових коштів; – перевірка наявності форм первинної документації по всіх господарських операціях з грошовими коштами; – наявність на підприємстві наказу керівника, який встановлює періодичність перевірок; – перевірка бухгалтерської комп'ютерної програми на предмет ймовірності допущення нею помилок в обліку; – перевірка дотримання вимог щодо виведення результатів проведених інвентаризацій; – дотримання діючих норм ведення готівкових операцій
<i>Методичний етап (Основна стадія перевірки)</i>	
Контроль грошових коштів, перевірка достовірності облікових записів з грошових коштів і залишків в балансі. Для вирішення завдань перевірки на основному етапі перевірки перевіряючий здійснює:	
– перевірку первинних даних з грошових коштів; – контроль дотримання чинного законодавства за операціями з грошовими коштами; – перевірку правильності документального оформлення оприбуткування і видачі грошових коштів; – перевірку правильності перенесення початкових залишків по грошовим коштам; – контроль зіставності даних аналітичного, синтетичного обліку, Головної книги і Балансу; – встановлення джерел фінансування придбання (створення) основних засобів. – перевірку стану грошових коштів на рахунках на день проведення перевірки за даними виписок банку і за балансом підприємства; – перевірка законності відкриття підприємством рахунків у банку, своєчасності одержання і обробки виписок банку по всіх рахунках; – оцінка правильності проведення взаємозаліків з кредитною установою	
<i>Результативна (Завершальна) стадія</i>	
На основі складених робочих документів перевіряючий складає звіт (надає висновок) про стан бухгалтерського обліку грошових коштів і робить висновок щодо достатності забезпечення підприємством заходів по збереженню та захисту грошових коштів та результатів таких дій	

На підготовчо-організаційному етапі перевіряючий з'ясовує такі основні аспекти як: склад грошових коштів, матеріально-відповідальних осіб. Досліджує систему захисту грошових коштів в частині забезпечення належних умов зберігання, систему організації бухгалтерського обліку, в частині дотримання положень облікової політики, зокрема, графік документообороту, субрахунки та аналітичні рахунки в робочому плані рахунків тощо. Важливим елементом даного етапу є тестування комп'ютерної програми на предмет ймовірності допущення нею помилок в обліку щодо відображення операцій з руху грошових коштів.

Оскільки система організації бухгалтерського обліку визначає специфіку руху грошових коштів на підприємстві та відображає їх здійснення документально, її перевірка являє собою чи не найважливіший етап методики контролю грошових коштів.

На даному етапі здійснюється оцінка наказу про облікову політику (перевіряється забезпечення організації бухгалтерського обліку у відповідності з діючими вимогами), перевіряється графік документообігу, субрахунки та аналітичні рахунки в робочому плані рахунків; перевіряється організація інвентаризацій (її графіку, дотримання вимог щодо виведення результатів проведених інвентаризацій, забезпеченість періодичним проведенням інвентаризацій грошових коштів); забезпечення розподілу функціональних обов'язків посадових осіб, які відповідають за стан і рух грошових коштів; перевіряється наявності форм первинної документації по всіх господарських операціях з грошовими коштами; перевірка бухгалтерської комп'ютерної програми на предмет ймовірності допущення нею помилок в обліку грошових коштів; перевірка дотримання діючих норм ведення готівкових операцій.

Перевіряючому необхідно виконати ряд контрольних процедур. Так, наприклад, перевіряються касові документи на предмет їх своєчасного і правильного оформлення, наявності відповідних підписів уповноважених осіб, процедури оформлення первинних документів і внесення їх в реєстри обліку [6, с. 97-98].

Методичний етап перевірки передбачає визначення достовірності облікових записів операцій з грошовими коштами. Для вирішення завдань перевірки на цьому етапі перевіряючий здійснює перевірку первинних документів, дотримання чинного законодавства за операціями з грошовим коштами, оцінка правильності їх проведення.

Одним з найефективних заходів внутрішнього контролю є проведення інвентаризації. Інвентаризація проводиться раптово, припиняються прийом і видача грошових коштів. Сторонні особи в касове приміщення

не допускаються. Перед початком перевірки у перевіряючого має бути акт ревізії наявних грошових коштів (готівки, поштових марок і ін.), що фактично знаходяться в касі підприємства. У преамбулі акту міститься розписка касира про те, що на початок інвентаризації всі видаткові і прибуткові документи на грошові кошти здані в бухгалтерію, всі грошові кошти, що поступили під його відповідальність, оприбутковані, а вибули – списані у витрати.

Вважаємо за доцільне, з метою запобігання привласнення коштів, що поступили з банку від юридичних і фізичних осіб, проводити інвентаризацію грошових коштів на рахунках в банку шляхом методу звірки залишків, які обліковуються на рахунках в бухгалтерії, із залишками в банківських виписках. Розбіжності, виявлені інвентаризацією, оформлюються актом. За необхідності достовірність виписок встановлюють зустрічною перевіркою з банківськими установами. При інвентаризації не повинні залишатися поза увагою банківські операції, не підтверджені відповідними документами. За погодженням з підприємством необхідно з'ясувати причину відсутності документів і у випадку необхідності звернутись до банку за роз'ясненнями по даній операції.

Інвентаризація грошових коштів в дорозі здійснюється шляхом порівняння сум на відповідних субрахунках з даними квитанцій банківських установ, поштових відділень, копій супровідних відомостей на здачу виручки інкасаторам банку тощо.

На основі складених робочих документів перевіряючий складає звіт про стан бухгалтерського обліку грошових коштів і робить висновок щодо достатності забезпечення підприємством заходів по збереженню та захисту грошових. Управлінський персонал керуючись даним висновком вирішує, які міри для поліпшення ситуації, яка склалася краще прийняти. Таким чином досягається удосконалення системи внутрішнього контролю операцій з грошовими коштами.

Основні порушення з якими найчастіше зустрічається перевіряючий:

- зловживання службовим становищем (неоприбуткування і привласнення грошей; надлишкове списання грошей по касі, тощо);

- невиконання або неякісне виконання службових обов'язків (формально підписують документи, не зрозумівши їх зміст, інвентаризація проводиться лише на папері, придбання проводяться там, де відповідальна за це посадова особа отримує особисто вигоду та ін.);

- неправильна оцінка операцій із заготівлі, виробництва чи реалізації з точки зору доцільності й економічності.

Типові порушення та шляхи їх здійснення наведено на рис. 3.

Рис. 3. Види недостач і розкрадань, які найчастіше виникають в діяльності підприємств

Значна недостач на підприємствах виникає на ґрунті дрібних системних недостач. Їх найбільш поширена причина – порушення встановленого порядку обліку грошових коштів, що викликані:

1) безконтрольністю в процесі видавання довіреності на отримання коштів;

2) частковим заповненням або коректуванням реквізитів в первинних документах;

3) невчасним та неякісним проведенням інвентаризації і відображення в звітності її результатів [6, с. 93].

Основною причиною виникнення вище зазначених проблем є те, що власники підприємств, не розуміючи сутності, мети і завдань внутрішнього контролю, не приділяють належної уваги побудові ефективної системи його здійснення. Ці порушення повинні виявлятися на рівні внутрішнього контролю, а зараз вони виявляються на рівні державного контролю. Це зумовлено недосконалою організацією внутрішнього контролю на підприємствах.

Висновки та перспективи подальших досліджень. В ході дослідження встановлено, що процес внутрішнього контролю направлений на досягнення підприємством власних цілей, і його сутність як функції управління складається з: вироблення певних правил, стандартів, показників і критеріїв діяльності; вимірювання її поточних результатів; виявлення відхилень від встановлених параметрів діяльності і їх причин; застосування заходів щодо усунення відхилень по підприємстві в цілому або окремих його підрозділів та працівників.

На сьогодні існує проблема, яка полягає в неефективності контролю за операціями з руху грошових коштів, що призводить до понесення значних втрат на підприємстві.

Запровадження визначеного в роботі порядку організації процесу здійснення внутрішнього контролю з вирішенням означених завдань і дотримання визначених принципів дозволить системі внутрішнього контролю вийти на якісно новий рівень, знижуючи та попереджуючи непродуктивні втрати, нестачі і розкрадання грошових коштів.

Вивчення питання методики внутрішнього контролю грошових коштів та їх еквівалентів грошові кошти сприяло встановленню того факту, що відповідний контроль є невід'ємною складовою управління підприємницькою діяльністю. На даний час існують деякі невирішені питання в обліку та не сформована єдина точка зору щодо методики перевірки грошових коштів на підприємстві. Найбільші нестачі виникають на ґрунті систематичних незначних

недостач, тому перевірка в першу чергу, повинна орієнтуватись на оцінку та стан внутрішнього контролю захисту грошових коштів, перевірку системи бухгалтерського обліку, виявлення фактичної наявності грошових коштів та порядку їх документального закріплення.

Список використаних літературних джерел:

1. *Бардаш С.В.* Контроль діяльності суб'єктів господарювання: гіпотези та версії порушень: [монографія] / С.В. Бардаш – К.: КНТЕУ, 2008. – 312 с.
2. *Виговська Н.Г.* Господарський контроль в Україні: теорія, методологія, організація: [монографія] / Н.Г. Виговська – Житомир: ЖДТУ, 2008. – 532 с.
3. *Корінько М.Д.* Контроль та аналіз діяльності суб'єктів господарювання в умовах її диверсифікації: теорія, методологія, диверсифікація: [монографія] / М.Д. Корінько – К.: ДП "Інформ.-аналіт. агентство", 2007. – 429 с.
4. *Кузьмін Д.Л.* Інвентаризація як економічна категорія: визначення, значення / Кузьмін Д.Л. // Вісник Житомирського державного технологічного університету. Серія: Економічні науки. – 2008. – № 3 (45). – С. 120-132.
5. *Ларсон Керміт Д.* Основні принципи бухгалтерського обліку / У 2 томах. Пер. з англ., За наук.ред. Г.В. Григораш, Т.В. Герасимової. – Дніпропетровськ: Баланс Бізнес Букс, 2007. – 1336 с.
6. *Соколов Б.Н.* Системи внутрішнього контролю (організація, методика, практика) / Б.Н. Соколов, В.В. Рукин. – М.: ЗАО "Издательство "Экономика", 2007. – 442 с.
7. *Яценко В.М.* Внутрішній контроль на підприємствах України: проблеми розвитку та шляхи їх вирішення / В.М. Яценко // Фінанси бухгалтерський облік і аудит – 2009. – Випуск 22. – с. 29

ЗАРЕМБА Євгеній Миколайович – здобувач кафедри бухгалтерського обліку Житомирського державного технологічного університету.

Стаття надійшла до редакції: 11.10.2012 р.